KROSNIES TYRIMAI TRAKUOSE, KARAIMŲ G. 63

Ugnius BUDVYDAS

2006 m. TIM atliko archeologinius tyrimus Trakų senamiestyje (U–18), Karaimų g. 63. Tyrimais siekta nustatyti šioje vietoje esančio kultūrinio sluoksnio intensyvumą.

Minima vieta yra istorinėje Trakų miesto dalyje, vadinamojoje Užtiltėje, apie kurią beveik neturime rašytinių šaltinių. Žinoma, kad 1515 m. Trakų vaivada G. Astikas šalia „karaimų tilto“ pirko du dvarus. Šis tiltas lokalizuojamas Trakų pusiasalio Š dalyje. 1558 m. šalia Totoriškių ežero pirmą kartą paminėtos karaimų kapinės. Šalia jų buvęs M. Paco dvaras, kuris vėliau atiteko Radviloms. Minima, kad XVII a. pabaigoje Užtiltėje buvo 7 gyventojų sklypai bei malūnininkas. 4 sklypai priklausė Trakų vaivadai Marcijonui Oginskiui. Apie Karaimų g. 63 sklypo užstatymą duomenų taip pat beveik neišliko. Minima, kad dalis pastatų statyti XVIII a. viduryje.

Archeologiniai tyrimai vyko sklypo Š dalyje, būsimos pirties vietoje. Ištirtas 145 m^2 dydžio plotas. Tyrimai vyko dviem etapais. Pirmuoju etapu buvo atlikti archeologiniai žvalgomieji kasinėjimai, ištirti 5 šurfai (1x2 m dydžio). Tik viename iš jų (šurfas 5) fiksuotas juodos žemės sluoksnis, kuriame aptikta daug žiestos keramikos bei plokštinių koklių fragmentų. Radiniai datuojami XVII–XVIII a. 1,45 m gylyje atsidengė griuvenų sluoksnis, kurį sudarė smulkūs apsilydę plytų fragmentai, šlako gabalai. Taip pat aptikti dviejų sienų fragmentai. Mūras buvo 1,5 m aukščio. Geriau atidengtos sienos vidinė dalis mūryta iš molio plytų, klotų trumpaisiais galais į išorę. Plytos rištos moliu, perdegusios, skaisčiai rausvos spalvos, ištrupėjusios. Molio siūlės – 1–2 cm storio. Geriau išlikusios plytos buvo 32,5x8,5–9x14,5–15 cm dydžio. Atidengti sienų fragmentai priklausė statybinės keramikos degimo krosniai.

Užsakovui nusprendus atidengti visą krosnį bei joje įrengti muziejų, buvo ištirtas 136 m^2 plotas. Tyrimo metu sklypo Š dalyje atkasta beveik visa statybinės keramikos krosnis. Ji orientuota PR–ŠV kryptimi, beveik visa įkasta į kalvos šlaitą. Pirminės krosnies konstrukcijos bei jos aplinkoje surinktos archeologinės medžiagos analizės metu nustatyti bent keli jos raidos etapai.

Pirmajam (ankstyviausiam) etapui priklauso tik keli išlikę sienų fragmentai. Tai šoninė pakuros siena (R siena) su Š dalyje išlikusiu kontraforsu bei iš dalies galinė siena. Pastaroji tyrimo metu nebuvo iki galo atidengta, todėl liko neaiškūs kai kurie jos konstrukciniai elementai. R sienos geriausiai išliko į kalvos šlaitą įkastoji dalis. Likusioji sienos dalis sunaikinta XX a. vykdant žemės judinimo darbus. Į šlaitą įkastos sienos išorė mūryta iš stambių lauko akmenų, tarpusavyje rištų moliu. Krosnies sienos vidinė dalis mūryta iš moliu surištų plytų, kurios klotos trumpaisiais galais į krosnies vidų. Plytos išmūrytos nuo pat krosnies pado iki išlikusios sienos fragmento viršaus. Jos perdegusios, suaižėjusios. Geriau išlikusios plytos – 32,3–34,3x8,3–9x14,5–15 cm dydžio, dauguma jų be braukų ar su negiliais jų pėdsakais. Geriausiai išlikusi sienos dalis yra 2,1–2,24 m aukščio (nuo pado) ir apie 80 cm storio. Pamatas

įgilintas nedaug (45–50 cm). Todėl krosnies statytojai, norėdami išvengti sienų skėtimosi, privalėjo sumūryti nedidelį kontraforsą. Išlikęs fragmentas keturkampio formos, 75 cm ilgio ir 84 cm pločio. Jis prie R sienos glaustas 40º kampu. Analogiškas kontraforsas turėjęs būti ir krosnies ŠV kampe. Šiuo metu šioje vietoje stovi ūkinis pastatas.

Tyrimo metu krosnies vidinėje dalyje, šalia sienos atidengtas nedidelis pado fragmentas. Jis plūktas moliu, išdegęs iki skaisčiai rausvos spalvos. Ant jo išliko kelios išdegtų plytų eilės, kurios ant pado klotos siaurąja plokštuma bei trumpuoju galu į sieną. Tarpai tarp plytų – nuo 1 iki 1,5 cm, užpildyti perdegusiu biriu moliu. Plytų matmenys skiriasi nuo tų, kuriomis mūryta pati krosnis. Jos priklausytų paskutiniajam (vėlyviausiajam) krosnies naudojimo etapui. Įdomu tai, kad išdegimui plytos dėtos kiek neįprasta tvarka, t. y. antroji plytų eilė dėta ant pirmosios ne kryžmai, bet ta pačia kryptimi.

Tyrimų metu paaiškėjo, kad krosnies aplinkoje vykdyti ir tam tikri paviršiaus niveliacijos darbai (statybos metu paviršius buvęs daugiau nei 2 m žemiau šiandieninio). Ant priešais krosnies esančio pirminio paviršiaus buvo supiltas 40–50 cm storio molio sluoksnis, virš kurio gulėjo netvarkingai sukrauti nedideli akmenys, permaišyti negesintomis kalkėmis. Tai rodo, jog šalia ar pačioje krosnyje galėjo būti degamos kalkės arba vykdoma kita ūkinė veikla.

Dėl teritorijos užstatymo nepavyko atidengti visos krosnies. Tačiau iš tyrimo medžiagos aišku, jog degimo kameros pakura buvusi beveik 6 m ilgio. Galima daryti prielaidą, kad vėlyvesniais metais rekonstruojant krosnį jos PV siena sutapo su ankstesniosios vieta. Tad rekonstruotos krosnies plotis taip pat galėjęs siekti beveik 6 m. Pati krosnis buvusi taisyklingo kvadrato formos. Esant tokiems krosnies degimo kameros dydžiams, ji galėjusi turėti net 3 pakuros arkas.

Kasinėjimų metu krosnies aplinkoje fiksuotas iki 1,2 m storio gamybinio broko sluoksnis, susiformavęs per visą jos naudojimo laiką, kas rodo, kad šioje vietoje vyko intensyvi statybinės keramikos gamyba. Sluoksnį daugiausiai sudarė paprastos plytos, aptikta ir keletas figūrinių plytų, negausiai rasta lovinių čerpių. Palyginus krosnyje sumūrytas plytas bei tarp gamybinio broko rastus sveikesnius jų fragmentus su Salos ir Pusiasalio pilių plytomis, galima konstatuoti, kad aptikti ankstyviausieji krosnies fragmentai turėtų būti datuojami XV a. Joje degta produkcija buvo tiekiama minėtų pilių statytojams.

XVI a., krosniai susidėvėjus, ji buvo perstatyta. Rekonstrukcija palietė visas jos sienas. R siena daugiau nei vienu metru patraukta į vidinę krosnies dalį. Po perstatymo krosnis tapo mažesnė, stačiakampio formos, su 4,4x6 m dydžio degimo kamera. Sprendžiant pagal išlikusių sienų fragmentus, išorėje krosnis turėjusi būti apie 6,2x7,3–7,4 m dydžio. Išlikusios pakuros sienos – beveik 2 m aukščio. Prasčiausiai išsilaikiusi ŠV siena su dviem degimo kameromis. Jos priekinė dalis sunaikinta XX a. iškasus beveik 3 m skersmens ūkinę duobę, tokiu būdu sunaikinant ir priekrosnį.

Krosnies sienų vidiniai paviršiai mūryti lauko akmenų eilėmis, kurios išlygintos plytomis, klotomis galais į pakuros vidų. Analogiškai viena arba dvi plytos mūrytos ir į tarpus tarp akmenų. ŠR sienos mūrijimui kai kur naudoti ir stambaus šlako gabalai. Akmenys įvairaus dydžio, dalis jų išties įspūdingų matmenų. Vidinės krosnies dalies mūras stipriai

išdegęs, akmenys perdegę, plytos ištrupėjusios. Sienose dominuoja gelsvo atspalvio plytos, dalis kurių yra su išilginėmis braukomis. Kai kurios plytos antrinio panaudojimo, t. y. paimtos iš ankstesnės krosnies. Kaip rišamoji medžiaga taip pat naudotas molis, kuris nuo karščio įgavęs gelsvą atspalvį. Krosnies naudojimo metu sienos buvo glaistytos iki 2 cm storio molio sluoksniu. Po kurio laiko, tikriausiai dėl galinės sienos nestabilumo, prie jos buvo prišlietas 1,7 m ilgio sienos fragmentas.

Priekinėje sienoje išliko dvi pusiau apvalios formos pakuros arkos. Pagal išlikusius fragmentus galima spręsti, kad arkos mūrytos iš vienos gulsčiai dėtų plytų eilės. Ties pagrindu arkos buvo 80 cm pločio ir 65 cm aukščio (nuo pado). Krosnies viduje padas plūktas moliu, vietomis įterpiant kelis akmenis ar plytų fragmentus. Pado paviršiaus altitudė sutapo su XV a. datuotos krosnies padu. Archeologinių tyrimų metu krosnies vidinėje dalyje, po griuvenomis aptiktos keturios išdegimui paruoštos plytų eilės. Dvi eilės plytų klotos palei šonines krosnies sienas, trečioji – ties viduriu tarp pakuros arkų. Ketvirtoji plytų eilė rasta ties galine siena. Tarpai tarp eilių atitinka pakuros arkų plotį. Kiekviena plytų eilė klota priešinga kryptimi žemiau esančiai eilei, paliekant iki 2 cm tarpus, kurie būtini norint, kad plytos išdegtų iš visų pusių. Viršuje vietomis aptikta žalio molio plytų, kurių nespėta išdegti.

XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje į krosnies vidų pradėtos mesti aplinkinių gyventojų buitinės šiukšlės. Tyrimo metu jos viduje fiksuotas iki 1,2 m storio juodos maišytos žemės sluoksnis, kuriame rasta daugiau nei 3000 radinių. Didžiąją jų dalį sudarė buitinės keramikos ir koklių fragmentai. Iš įdomesnių radinių paminėtini du pentinai, vienas iš jų gana puošnus. Aptiktas neaiškios paskirties kaulinis dirbinys. Tarp radinių aptikta nuo karščio deformuotų puodų bei koklių fragmentų, kuriuos būtų galima priskirti gamybiniam brokui. Tyrimo metu rastos dvi plokštinių koklių matricos, puoštos augaliniu ornamentu, kas netiesiogiai rodo, jog XVII a. šalia galėjusios veikti amatininko dirbtuvės, kuriose buvo gaminami puodai bei kokliai, taip pat veikė jų degimo krosnys.

EXCAVATION OF A KILN IN TRAKAI AT KARAIMŲ ST. 63

In conducting excavations in 2006 in the N part of Trakai (at Karaimų St. 63), which is called Užtiltė (beyond the bridge), the TIM discovered a 15th – late 16th kiln for firing structural ceramics. During the excavation, it was established that it had been built in at least 2 stages. Only several wall fragments, which date to the 15th century, belong to the earliest construction.

In the 16th century the kiln was rebuilt. Judging by the fragments of the surviving walls, the kiln's external dimensions should have been around 6.2x7.3–7.4 m. The surviving firebox wall is almost 2 m tall. The NW wall with two firing chambers is in the worst shape. Its anterior part and the area in front of the firebox were destroyed in the 20th century through the digging of a storage pit that was almost 3 m in diameter. In the late 16th – early 17th century, the local inhabitants began to dump household rubbish in the kiln. A layer of mixed black earth, which was up to 1.2 m thick and contained over 3000 finds, was recorded inside it during the excavation. The majority consisted of household pottery and stove tile sherds.